אוצר מדרשים — פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס

פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס

[הורוויץ, קובץ מדרשים קטנים ח"א]

(הוא קצור מפרקי רבי אליעזר פרק ג'—ו', ט', י"א. וההקדמה ראשון דברינו עד פתח ר' אליעזר בן הורקנוס הוא מהמעתיק).

ראשון דברינו ופתחון פינו חייבים אנו ליתן שבח והודאה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים, ואין קצבה לשנותיו ואין קץ לאורך ימיו ואין שיעור למרכבות כבודו והכל יתכלה ונשתנה והוא אדון שלא יתכלה ולא ישתנה, וחוץ ממנו דבר לא נהיה, ואין פירוש לעילום שמו (שם הוי"ה הנעלם), ולו לבדו נאה שבח וגדולה, וקולו חוצב להבות ודבורו מפרק הרים ומשבר סלעים ואבנים, וקשתו אש וחיציו שלהבת ורומחיו לפידים ומגיניו עננים וחרבו ברק, ויוצר הרים וגבעות ובורא רוחות ונשמות, ועושה שלום בין אש למים, ועשה שמים בדיבורו ויסד ארץ בשיחותו, ובורא כל מעשה בראשית בחכמתו בלא עמילה ובלא יגיעה שנאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו, והוא רם ונשא והוא גדול ונורא אדון האדונים ואדיר האדירים אלהי האלהים, והוא היה לבדו טרם נברא עולם והוא יודע מה יהיה אחר העולם, והוא מתלה (תולה) כל מעשיו: תלה רום בדיבורו והתליל תחת ברוחו, ותלה רקיעים ברום עולם ועליהם רום שאין להם סוף שלא הרשנו חכמים לדרוש ולחקור, ורקע חלדות על עומק שאין בריה יכולה לפשפש. לכן פתח ר' אליעזר בן הורקנוס.

מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, וכי יש לך אדם שיכול לספר כל נפלאותיו של הקב"ה! ואף מלאכים אינם יכולים לספר אלא מקצת גבורותיו לדרוש מה שעשה ומה שעתיד לעשות, למען יתרומם שמו בפי כל בריותיו שברא מסוף העולם ועד סופו, שנאמר דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו. קודם שברא הקב"ה את העולם היה הוא עצמו בלבד, ועלה במחשבתו לבראות את העולם, והיה מחריט יסודותיו ומוצאיו ומובאיו בארץ ולא היה מתקיים עד שברא תשובה. לפי ששבעה דברים נבראו קודם העולם ואלו הן: תורה, וגיהנם, וגן עדן, וכסא הכבוד, ובית המקדש, ותשובה, ושמו של משיח. וכלם מן הפסוק כדאיתא לעיל בהתחלת פירוש עשרת הדברות (הוא סדר מתן תורה שהיה בכ"י זה). והתחיל לברוא העולם וברא שמונה דברים ביום הראשון ואלו הן: שמים וארץ ואור וחושך, ותוהו ובוהו, ורוח ומים. מים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה לקח ופירש כשמלה והיו נמתחין והולכין עד שהשמיע להם די. ומנין שמאור לבושו נבראו, שנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ואין אור אלא מים שנאמר יפיץ ענן אורו. וארץ מהיכן נבראת, משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק על המים ונקפאו המים ונעשו עפר הארץ, שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ (איוב ל"ז:ו'). וקרקסי השמים בימי אוקיינוס הם אחוזים, שמימי אוקיינוס בין קצות הארץ לקצות השמים, וקצות השמים על מי אוקיינוס הן פרושין, כאהל שהיא פרוסה וקצותיו למטה כך הן השמים קצותן למטה ותוכן למעלה, שנאמר הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ' כ"ב). ארבע רוחות נבראו בעולם ואלו הן רוח פינת המזרח ורוח פינת הדרום ורוח פינת המערב ורוח פינת הצפון. רוח פינת המזרח משם אור יוצא לעולם, רוח פינת הדרום משם טללים וגשמי ברכה יורדין לעולם, רוח פינת המערב שם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וגשמים יורדין לעולם, רוח פינת הצפון משם חושך יוצא לעולם ושם מדור לזיקים ולמזיקים ולשדים ולרוחות ולזועות, ומשם רוח רעה יוצא לעולם, ועוד פינת הצפון בראו הקב"ה ולא גמרו, ולמה לא גמרו? אמר שאם יבא שום אלוה בעולם ויאמר אני אלוה אז יגמור את הפינה הזאת ואז ידעו הכל שהוא אלוה.

ביום השני ברא (השמים וברא) המלאכים והרקיע ואש של בשר ודם ואש של גיהנם. והלא שמים ביום הראשון נבראו שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואיזהו רקיע ברא ביום השני? ר' אליעזר אומר "רקיע" שהוא כעין קרח הנורא, שנאמר ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא (יחזקאל א' י"ב), כעין אבנים טובות ומרגליות והוא מאיר לכל השמים כנר שהוא מאיר בבית וכשמש שהוא יוצא בגבורתו בצהרים שנאמר ונהורא עמיה שרי (דניאל ב' כ"ב). וכן עתידים הצדיקים להאיר שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. ואילו לא היה הרקיע היה העולם נבלע במים. של מעלה ממנו מים ולמטה ממנו מים, מבדיל בין מים למים, שנאמר ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בן מים למים, בין מים העליונים למים התחתונים. והמלאכים שנבראו ביום שני כשהם משתלחין הם נעשין רוחות וכשהם משרתין לפניו הם נעשין אש שנאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט (תהילים ק"ד:ד'). ארבע כתות של מלאכי השרת משרתין לפני הקב"ה ואלו הם: מחנה הראשונה של גבריאל על ימינו, ומחנה השניה של מיכאל לפניו, ומחנה השלישית של אוריאל על שמאלו, ומחנה הרביעית של רפאל מאחריו ושכינת הקב"ה באמצעו וכסאו גבוה וחלול למעלה באויר, ומראות כבודו כעין חשמל חציו אש וחציו ברד ועטרת בראשו וכתר שם המפורש במצחו ועיניו משוטטת בכל הארץ. מימינו חיים ומשמאלו מות ושבט של אש בידו ושבעה מלאכים שנבראו בתחלה משרתים לפני הפרוכת הפרוסה לפניו, והדום רגליו באש וברד ואש מתלקחת סביבות כבודו, ושבעה ענני כבוד סובבין אותם, ואופן וגלגל וכרוב נותנים לפניו שבח. הן הם הכרובים: כשהוא מדבר פני מזרח מדבר מבין שני הכרובים פני אדם, וכשהוא מדבר פני דרום מדבר מבין שני הכרובים פני אריה, וכשהוא מדבר פני מערב מדבר מבין שני הכרובים פני השור, וכשהוא מדבר פני הצפון מדבר מבין שני הכרובים פני נשר... לעומתם האופנים וגלגלי המרכבה, ומקול זעקת גלגלי המרכבה זיקים וברקים יוצאים לעומתם ושני שרפים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו ושש כנפים לאחד מהם, שנאמר שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד, ואמר בשתים מכסים את פניהם שלא יביטו פני השכינה ובשתים יכסו את רגליהם שלא יראו [דמות עגל] לפני השכינה ובשתים מעריצין ומקדישין את שמו הגדול. והן עומדין אצל כסא כבודו ואינן יודעין מקום כבודו, שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו. והחיות עומדות באימה וביראה וברתת ובזיע, ומזיעת פניהן נהר של אש יוצא ומושך לפניו, שנאמר נהר דינור נגד ונפיק מן קדמוהי (דניאל ז':י'), וזה עונה וזה קורא וזה עונה וזה קורא ככ"ק ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, וישראל שהן גוי אחד בארץ מיחדין את שמו ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, והקב"ה משיב ואומר אני ה' אלהיכם ומציל אתכם מכל צרה.

בשלישי היתה כל הארץ מישור כבקעה, וכשיצא הדבור מפי הגבורה יקוו המים נעשה מקצת הארץ הרים וגבעות ונתפזרו על פני כל הארץ ועלו לתוכה של ארץ ונעשה עמקים עמקים ונתגלגלו המים ונקוו לעמקים, שנאמר ולמקוה המים קרא ימים. מיד נתגאו המים ובקשו להחריב את העולם עד שגער בהן הקב"ה וכבשן ונתנן תחת כפות רגליו ומדדן כשעלו שלא לפחות ושלא להוסיף, שנאמר מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ' י"ב), ועשה חול גדר לים כאדם שהוא עושה גדר לכרמו ובשעה שעולין ורואין את החול לפניהם מיד חוזרין לאחוריהן. ופתח פתח לגן עדן שממנו נטועים על פני כל הארץ כל מין עץ ואילן וכל מיני דשא ועשב, וערך שלחן לבריות עד שלא נבראו שנאמר תערוך לפני שלחן. וכל המעיינות עולין מן התהומות להשקות. ר' יהושע אומר תהום אחד יש אצל גיהנם והוא נובע ומוציא מי תענוג לבני אדם... ר' יהודה אומר בכל חדש וחדש סולמות עולין מן התהומות להשקות את פני כל הארץ והעבין משמיעין קול למים והימים משמיעין קול צנורותיהן לתהומות ותהום אל תהום לעלות ליתן לעבים, שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהלים מ"ב ח'), והעבים שואבים מים מן התהומות שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ (שם קל"ה ז'), וכל מקום שיפקיד להם המלך שם הם יגשימו מים, ומיד הארץ מתעברת וצומחת כאשה שמתעברת ויולדת. אבל כשרוצה הקב"ה לברך פירות הארץ פותח אוצרו שבשמים וממטיר על הארץ שהן מים זכרים, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את מעשה ידיך (דברים כ"ח י"ב).

ביום הרביעי ברא שני המאורות הגדולים, לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה אלא שוים בגובהם באורם ובתוארם, נכנס זה אצל זה והיה זה אומר לזה אני גדול ממך. מה עשה הקב"ה ליתן שלום ביניהם, הקטין אחד מהם שהלשין את חבירו, שנאמר את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה (חולין ס':).

בחמישי השריץ מן המים כל מיני עופות זכרים ונקבות טהורים וטמאים, וכל מיני דגים טהורים וטמאים, וכל מיני חגבים זכרים ונקבות טהורים וטמאים, ולויתן נחש בריה במים התחתונים, והוא מוכן לצדיקים לעתיד לבא שנאמר יכרו עליו חברים (איוב מ':ל'), ואין חברים אלא תלמידי חכמים שנאמר היושבת בגנים חברים וגו' (שה"ש ח' י"ג), ואין כירה אלא סעודה שנאמר ויכרה להם כירה גדולה (מ"ב ו' כ"ג), והשאר חולקין אותן בשוה שנאמר יחצוהו בין כנענים (איוב שם) ואין כנענים אלא תגרין שנאמר כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב (הושע י"ב ח').

בששי הוציא מן הארץ כל מיני בהמות זכרים ונקבות טהורות וטמאות, וכל מיני שקצים ורמשים ובהמות בהררי אלף אשר מרעיתו באלף הרים בכל יום ויום, והם נצמחין מאליהן בלילה אחת שנאמר כי בול הרים ישאו לו (איוב שם), והוא מוכן לצדיקים שנאמר העשו יגש חרבו (שם). ובקש לברוא אדם ונמלך במלאכי השרת שנאמר נעשה אדם בצלמנו, אמרו לפניו רבש"ע מה אנוש כי תזכרנו וגו' (תהילים ח':ה'), אמר להם הקב"ה בואו ואודיעכם שאני עתיד להוציא ממנו אומה שלימה ומי הם ישראל... אמרו לפניו ומה תהא זכותה של אומה זו, אמר להם הקב"ה אני אומר לכם מה שהם עתידין לעשות לפני: ביום ראשון בראתי שמים וארץ והשריתי שכינתי בשמים ואף הם עתידין לעשות לפני אוהל מועד ואשרה שכינתי בו בשביל כבודם... ביום שני בראתי רקיע והבדלתי בין מים למים ואף הם עתידין לעשות לפני פרוכת והיא מבדלת בין הקודש ובין קדש הקדשים... ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים ואילנות ואף הם עתידין לעשות לפני שלחן ועליו לחם הפנים שהם מן הדשאים ולהקריב לי הבכורים שהם מן האילנות... ביום הרביעי בראתי שני המאורות להאיר ביום ובלילה ואף הם עתידין לעשות לפני מנורה ועליה נרות תמיד... ביום החמישי בראתי כל עוף כנף ואף הם עתידין לעשות לפני כרובים שהם מסובבים בכנפיהם על הפרוכת... ביום הששי רוצה אני לברוא אדם שיהא ראש לכל דורו, ואף הם עתידין לעשות להפריש לפני אהרן לכהן גדול. אמרו לפניו רבש"ע דיי אנו לך! בכל זאת (ר"ל שהקב"ה לא חש לדבריהם ועוד הוסיף להבטיח נסים לישראל, ומר הורוויץ רצה להגיה תשובת המלאכים מודים אנו לך, תחת דיי אנו לך) אמר להם הקב"ה בואו ואודיע אתכם יותר ממה שאמרתי לכם שכמדה שעשיתי כך אני עתיד לעשות להם במצרים.—ביום הראשון בראתי שמים וארץ והבדלתי בין אור לחושך, כך אני עתיד להבדיל להם בין אור לחושך שנאמר לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י' כ"ג), ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (שם).— ביום שני בראתי רקיע והבדלתי בין מים למים, כך אני עתיד להבדיל להם בין מים למים שנאמר והמים להם חומה מימינם ומשמאלם.— ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים, כך אני עתיד להפריח פרי מעשיהם שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך.—ביום רביעי בראתי חמה ולבנה חמה להאיר ביום ולבנה להאיר בלילה, כך אני עתיד להעמיד להם עמודים אחד ביום ואחד בלילה, אחד של ענן ואחד של אש, של ענן להאיר ביום ושל אש להאיר בלילה.—ביום חמישי בראתי עופות, כך אני עתיד להמטיר עליהם עופות שנאמר וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף (תחלים ע"ח). —ביום הששי אני רוצה לברוא אדם שיהא ראש לכל דורותיו, כך הם עתידין להיות ראש לכל האומות. מיד פתחו ואמרו יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו (שם ק"ד ל"א), והתחיל הקב"ה לקבץ עפרו של אדם מארבע כנפות הארץ. אדום ושחור ולבן וירקרק. אדום זה הדם, שחור אלו הקרבים, לבן אלו גידין ועצמות, וירקרק זה הגוף. ולמה קבץ עפרו מארבע רוחות הארץ, אמר הקב"ה שאם ילך אדם מן המזרח [למקום אחד] הגיע קצו ליפטר מן העולם שלא תאמר הארץ אין עפר גופך ממני. ללמדך שבכל מקום שאדם הולך והגיע קצו משם עפר גופו שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ושתים עשרה שעות היה אותו היום וכל שעה ושעה שימשה במלאכתו, שעה ראשונה הוצבר אפרו, שניה נעשה גולם, שלישית נזרקה בו נשמה, וכשנזרקה בו נשמה היה מסתכל ומביט בין למעלה ולמטה ורואה את כל הבריות שברא הקב"ה והיה שמח בלבו, נתקבצו כלן ובאו להשתחוות לו, אמר להם אדם מה לכם הבריות שאתם באים להשתחוות לי, בואו אנו ואתם ונמליך למי שבראנו. פתח אדם ואמר, ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר, ועונין אחריו אף תכון תבל בל תמוט (תהילים צ"ו:י').

סליק פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס